

ההסכם הישראלי-תורכי יכול להועיל לפלסטינים

מוחמד עמאש*

פברואר 2017

מאמר זה הוא חלק מסדרת מאמרים על עתיד יחסי ישראל-תורכיה לאור ההסכם לשיקום היחסים עליו חתמו שתי המדינות ביוני 2016. זוהי סדרת מאמרים משותפת ל**מיתוים – המכון הישראלי למדיניות-חוץ אזורית** ולמכון למגמות פוליטיות גלובליות (**GPoT Center**) בתורכיה, בשיתוף **קרן פרידריך אברט**. היא תוצאה של ערוץ **דיאלוג מדיני** שמקיימים שני המכונים מאז 2012 במטרה לסייע לשיקום יחסי ישראל-תורכיה. לקריאת כל המאמרים שפורסמו עד כה, **לחצו כאן**.

תקופה ממושכת של מתיחות ביחסי ישראל-תורכיה באה סוף סוף לקצה לאחר משא ומתן ארוך, שהוביל להסכם בין המדינות ביוני 2016. נושא קריטי בשיחות, שהיה מלכתחילה העילה להחרפת היחסים בין שתי המדינות, היה העניין הפלסטיני, ובפרט המצב בעזה.

לאחר תהליך מפרך של מגעים מדיניים שארכו יותר משלוש שנים, ישראל ותורכיה הגיעו לפשרה בנושא זה. לפי ההסכם, המצור בעזה לא יוסר כדרישת תורכיה, אולם הוא "ירוכך" למענה. כמו כן, תורכיה תוכל לשלוח סיוע הומניטרי לעזה דרך נמל אשדוד שבישראל, ותורשה להקים בית חולים ותחנת כוח ברצועת עזה. ואכן, מייד לאחר שההסכם עם ישראל נחתם, תורכיה שיגרה את ספינת לידי לילה כשבמטענה סיוע הומניטרי לעזה.

ההתקרבות המחודשת לישראל תאפשר לאנקרה גם למלא תפקיד פוליטי משמעותי יותר באזור. הדעה הרווחת היא כי תורכיה תוכל להשפיע בכל הקשור לתיווך בין חמאס לפתח, ובכך לתרום לכינונה של ממשלת אחדות פלסטינית, ושיש לה פוטנציאל לסייע בתיווך בין ישראל לפלסטינים. ללא ספק, לתורכיה יהיה מה לתרום במשימות אלו, לאחר שתבנה מחדש את האמון שלה עם ישראל. בנוסף, ההסכם הישראלי-תורכי יאפשר לתורכיה להיות פעילה גם בנושאים אזוריים אחרים. זאת, לאור עוצמתה של אנקרה ותדמיתה החיובית בעיני הערבים והמוסלמים במזרח התיכון, לצד הניסיון התורכי העשיר בניהול מדינה ובדיפלומטיה.

חרף כל הקשיים מבית שניצבים כיום בפני תורכיה – ושמעיבים על דימויה במערב – יציבותה הכלכלית של המדינה, משטרה הדמוקרטית ותרבותה זוכים עדיין להערכה רבה באזור. תורכיה היא עדיין מקור להשראה עבור רבים במזרח התיכון. לאחר כשלון האביב הערבי והסלמת הסכסוכים במזרח התיכון, הזירה הישראלית-פלסטינית נותרה מרחב שבו תורכיה יכולה למלא תפקיד חשוב, שעשוי לשפר את המוניטין שלה באזור ובעולם. אנקרה מכירה בכך שכעת – לאחר השגת ההסכם עם ישראל – מעורבות כזו הופכת אפשרית מבחינתה. בניגוד למצב במדינות האזור שסובלות ממלחמות אזרחים, בזירה הפלסטינית – על אף הכיבוש המתמשך של הגדה המערבית ורצועת עזה – יש לתורכיה יכולת אמיתית למלא תפקיד חיובי.

* מוחמד עמאש הוא חוקר ומנהל פרויקט במכון למגמות פוליטיות גלובליות (GPoT Center) שבאיסטנבול, תורכיה. הוא בעל תואר מ.א. בלימודי שלום וניהול סכסוכים מאוניברסיטת חיפה. עמאש חוקר את יחסי ישראל-תורכיה וכתב פרשנויות בנושא. זאת, במקביל למעורבותו בפרויקטים נוספים העוסקים בהיבטים שונים של מדיניות-החוץ התורכית.

אין עוררין על כך שההסכם בין תורכיה לישראל אמור להועיל לשני הצדדים במגוון תחומים, כגון ביטחון וכלכלה. אך כיצד הוא ישפיע על הפלסטינים, שמצבם ממלא תפקיד מרכזי בעיצוב יחסי שתי המדינות? יש הסבורים שהפלסטינים הם המפסידים היחידים בעסקה בין ישראל לתורכיה, בעוד אחרים מדגישים את היתרונות הטמונים עבורם בסיוע ההומניטרי שתעביר תורכיה לפלסטינים ובפרויקטים תשתיתיים שתורכיה מקדמת. לדעתי, ההסכם הישראלי-תורכי מעניק לפלסטינים תועלת שהיא אף רבה יותר מסיוע. זאת, בכך שהוא פותח את הדרך לתורכיה למלא תפקיד פוליטי משמעותי, שיהיה בו כדי לשפר את הביטחון באזור, ובה בעת לתרום להשגת שלום יציב.

אם הייתם מבקרים בשטחים הפלסטיניים, ושואלים את התושבים שם מהם האיומים הראשיים על חייהם, על מחייתם ועל כבודם, התשובה הראשונה הייתה, יש להניח: "הכיבוש הישראלי". הכיבוש הוא אכן המכשול העיקרי לביטחון האישי ולפיתוח האנושי בפלסטין, אך הוא אינו היחיד. גם לגורמים אחרים, כמו שסעים פוליטיים וחברתיים, והתשתית שממנה הם יונקים, יש חלק בסבל הרב של התושבים הפלסטינים ובהצבת מוקשים בדרך השלום. אלו הם הנושאים בהם יכולה תורכיה למלא תפקיד מועיל יותר בעקבות ההסכם שחתמה עם ישראל, וזאת לשם סיוע להשגת אחדות פלסטינית, בניית תשתית למדינה פלסטינית בעלת אופי דמוקרטי ומיתון גורמים קיצוניים.

סיוע להשגת אחדות פלסטינית

אחד האתגרים הקשים העומדים בפני הפלסטינים הוא הפיצול בין הזרמים הפוליטיים השונים, ובעיקר בין פתח לחמאס. לאחר העימותים האלימים בין שני הפלגים ב-2006 וב-2007, שורר ביניהם קרע מוחלט, או כמעט מוחלט במקרה הטוב. הפיצול והקיטוב בחברה הפלסטינית ניכרים לא רק בפוליטיקה הפלסטינית, אלא גם בציבור עצמו. ישנן שאלות יסוד הנוגעות להקמתה וזהותה של מדינה עתידית, שהציבור הפלסטיני חלוק בדעתו לגביהן. הדבר משפיע לשלילה על תהליך המשא ומתן עם ישראל, וכתוצאה מכך על עתיד פלסטין. חוסר הנכונות של פתח וחמאס להתפשר על אמונותיהם האידיאולוגיות העמוקות גורם לכך שקשה לראות ממשלה פלסטינית מתפקדת בעתיד הקרוב. מצב זה לא רק מחליש את עמדת המיקוח של הפלסטינים בשיחות עם ישראל, הוא גם פוגע בביטחון וביציבות של העם הפלסטיני.

בתור שחקן פעיל באזור, תורכיה השכילה לשמור על קשרים טובים עם כל הזרמים בפוליטיקה הפלסטינית, על אף ההבדלים ביניהם. מחד גיסא, למען הדמוקרטיה, תורכיה המשיכה לתמוך בחמאס לאחר שזכה בבחירות בפלסטין, ולמרות התגובה השונה כלפי הארגון מצד הקהילה הבינלאומית. מנגד, תורכיה העמיקה את יחסיה עם הרשות הפלסטינית שבהובלת הפתח, עמדה לצדה באו"ם, ופעלה נמרצות גם במועצת הביטחון כדי לשדרג את מעמדה של פלסטין מ"ישות משקיפה" ל"מדינה משקיפה שאינה חברה".

כתוצאה מכך, תורכיה נהנית מיכולת לשמש מתווכת בתהליך הפיוס בין פתח לחמאס, לא רק על מנת להשיג אחדות ברמה הפוליטית ולגבש אמנה חברתית חדשה, אלא גם בשביל לתרום למטרה ארוכת הטווח של הבטחת שלום בר קיימא בין ישראל לפלסטינים.

בניית תשתית למדינה פלסטינית בעלת אופי דמוקרטי

בצד הפיוס הפנימי הנחוץ בפלסטין, עמוד תווך נוסף של תהליך שלום אמיתי, יחד עם ביטחון אישי ופיתוח כלכלי, הוא דמוקרטיה ומוסדות דמוקרטיים. אף שכמה מדינות מערביות שוקדות על קידום דמוקרטיה ותשתיות לקראת מדינה פלסטינית עתידית, התהליך מתעכב בגלל מחלוקות פנימיות בעניינים עקרוניים, כמו גם בגלל הכיבוש הישראלי.

הרעיון הדמוקרטי עדיין צריך להתפתח באזורנו, וגורמים במערב עדיין מתקשים להבין איך עובדות החברות במזרח התיכון ומהם הדברים שיכולים לעזור להן להתקדם באופן הנכון ביותר לקראת דמוקרטיה. במובן

זה, תורכיה היא מדינה מתפתחת שחולקת מאפיינים משותפים עם מדינות המזרח התיכון האחרות, והיא מנוסה בהתמודדות עם אתגרים לדמוקרטיה ולמוסדותיה. ניסיון ההפיכה הצבאית האחרון בתורכיה, שנכשל הודות לעמידה איתנה של האזרחים, ממחיש בבירור את הדרך הארוכה שתורכיה עשתה בהפנמת הדמוקרטיה וביישומה. נכון, לתורכיה עדיין יש דרך ארוכה לצעוד עד להשגת דמוקרטיה מלאה, אך בד בבד, היא השכילה לתפקד כדמוקרטיה יציבה וחיה על אף התלאות שעברה במהלך ההיסטוריה. ככזו היא מקור להשראה למדינות רבות במזרח התיכון.

ההיסטוריה הארוכה של תורכיה כמדינה, וכמי שפיתחה מוסדות דמוקרטיים, הופכת אותה למועמדת המתאימה ביותר לשתף פעולה עם הפלסטינים למען קידום דמוקרטיה, בניית מוסדות מדינה והבטחת יציבותם. תהליך זה צריך לבוא יד ביד עם תהליך פיוס פנימי של הפלסטינים. הצדדים הנצים בזירה הפלסטינית צריכים להודיע על נכונותם לעבוד יחד להשגת מטרה זאת, לאחר שיסכימו על עקרונות היסוד של המדינה הפלסטינית העתידית.

מיתון גורמים קיצוניים

שאלת הקיצוניות והאלימות בפלסטין ובישראל היא במהותה בעיה של "ביצה ותרנגולת", שקשה לפתור. ישראל מצדיקה את הכיבוש בקיומם של גורמים קיצוניים פלסטינים, שנוקטים באלימות במאבקם נגדה. באותה מידה, חלק מהארגונים הפלסטינים מצדיקים את האלימות שבה הם משתמשים בקיומו של הכיבוש, וסבורים שאלימות היא הדרך היחידה לשחרר את פלסטין.

בתור מי שיש לו זהות תורכית וזהות ישראלית-פלסטינית כאחת, אין בי שום אמפתיה לשימוש באלימות מכל סיבה שהיא, בין אם למען שחרור פלסטין או כדי להילחם בקיצוניות האלימה. האלימות שנוקט צד אחד תמיד מזינה את האלימות של האחר. במקרה הפלסטיני, הגם שאיננו יכולים להתעלם מהסבל האנושי הרב שנגרם בשל הכיבוש הישראלי והפעולות הצבאיות שלו, איננו יכולים גם להתעלם מהאיום שנשקף מגורמים קיצוניים שמשתמשים באלימות כמכשיר למאבקים פנימיים בתוך פלסטין.

ההסכם הישראלי-תורכי אינו מונע מתורכיה להתייחס לאלימות של שני הצדדים, כל עוד עמדתה מאוזנת. בעוד תורכיה ממשיכה לתמוך בשאיפתם של הפלסטינים לעצמאות, אסור לה להתעלם מהאלימות של הצד הפלסטיני ועליה לעשות דה-לגיטימציה לאלימות שמופעלת במאבקים הפנימיים בפלסטין. לפיכך, הקשרים של תורכיה עם חמאס, שעוררו ביקורת מתמדת בישראל בתקופת הנתק הישראלי-תורכי, הם דווקא חשובים ויכולים להועיל. כמו כן, חשובה העובדה שגם ירושלים וגם אנקרה הסכימו ביניהן בקיץ 2016 שחמאס ימשיך לפעול מתורכיה, אם כי רק באופן פוליטי-מדיני, ולא לתמיכה בשימוש באלימות. בידוד חמאס היה גורם להקצנתו, וזה מה שקרה כשהקהילה הבינלאומית דחקה את חמאס לפינה לאחר שזכה בבחירות הפלסטיניות. תורכיה, לעומת זאת, צריכה לשמור על ערוצים פתוחים עם ישראל וחמאס גם יחד, ולגרום לחמאס להסכים להתנער משימוש באלימות.

כיצד יכולה תורכיה לממש את מטרותיה?

כיום, תורכיה מספקת לפלסטינים סיוע הומניטרי. מלבד זאת, ישנם גם מספר גורמים תורכיים רשמיים שפועלים למען פיתוח כלכלי בפלסטין ולקידום תשתיות בנייה שם. עם זאת, ישנו מרכיב מרכזי שחסר במעורבות התורכית, ושיכול לסייע לתורכיה לממש את מטרותיה, וזוהי החברה האזרחית התורכית. ארגונים ממשלתיים תורכיים הם שמספקים את מירב הסיוע לפלסטינים, אך לארגוני חברה אזרחית יש גם יכולת לתרום באופן משמעותי.

תורכיה מודאגת מאוד מהבעיה הפלסטינית והיא מהווה מודל עבור פלסטינים רבים בכל הנוגע למבנה פוליטי, הנהגה, פיתוח כלכלי ויציבות. לכן, המעורבות המוגבלת של החברה האזרחית התורכית בקידום

דמוקרטיה, שלום וביטחון אישי עבור הפלסטינים היא חיסרון גדול באופן התפקוד של תורכיה באזור. אם תורכיה רוצה לתרום לקידום השלום, ההנהגה התורכית צריכה לעודד גם אזרחים פרטיים ממגזרים שונים וגם ארגונים בלתי-ממשלתיים תורכיים לפעול בפלסטין. אמנם כמה ארגונים כבר פועלים בשטח, אך יש צורך במעורבות רבה יותר, ושל גופים מכל הקשת הפוליטית התורכית, וזאת על מנת לטפח שיתוף פעולה הדוק ועמוק ברמות החברתית, הלאומית והבינלאומית.

בעולם של ימינו, קשה לדמיין מדיניות-חוץ יעילה שאין בה מעורבות של ארגוני חברה אזרחית. לפיכך, על תורכיה לעודד דיאלוג בין ארגוני חברה אזרחית תורכיים למקביליהם בחו"ל, כולל בזירה הפלסטינית. לגורמים הרשמיים, דוגמת מפלגות וממשלות, יש גישה חלקית בלבד לקבוצות השונות בחברה, ויש יכולת מוגבלת בלבד לקדם ערכים אוניברסליים. במצב זה, ארגוני החברה האזרחית, להם יש גישה רבה יותר לאזרחים מן השורה, צריכים לפעול ביתר שרת כסוכני שינוי, וכך לקדם דמוקרטיה, אי-אלימות ופיוס בפלסטין ובמקומות אחרים.

הדעות המובעות במסמך זה אינן משקפות בהכרח את דעות קרן פרידריך אברט, מכון מיתווים, ו-GPoT Center